

O VOSKU (SVIJEĆE) I BRODU (NA JEDRA)

About Wax (of Candle) and Vessel (with Sails)

Đivo Bašić, prof.

viši kustos, Pomorski muzej u Dubrovniku

Sam čovjek bio je zapravo prvi "brod" koji je zaplovio morem, a anglosaksonska riječ vessel ("brod") dolazi iz latinskog *vascellum*, u značenju "mala posuda", urna, posuda za tvari (inače podložne razlijevanju), pa se nalaze i značenja: "sprava za čuvanje tekućina i drugih tvari; bačva, baril, boca, kotao, lonac ili zdjela".¹ Od rimskih lampica (*lucerni*) u kojima je nekad izgaralo maslinovo ulje (danas će nam to zvučati paradoksalno i rastrošno), pa do posudica za tamjan i svijeća (od voska), o(s)tvarena je zajednička karakteristika takvih pojavnosti: svjetlost. Jer "gdje ima dima, ima i vatre". Gdje ima vatre, tu je sv(i)jetlo i toplo. Ognjišta i vatrišta praljudi zapravo su velike nevoštane svijeće. Navijeke svijeća bijaše simbol dobra.

Gaston Bachelard kaže: "U snu i u svjetlucanju, ista je strpljivost. Vrijeme se dakle produbljuje; sabiru se slike i sjećanja. [...] Izdvojeni je plamen svjedočanstvo samoće, samoće što ujedinjuje plamen i sanjača. [...] Ako se i najmanje sanja o onim snagama što u svakome objektu odražavaju neki oblik, lako se može zamisliti da u svakom uspravnom biću caruje plamen. [...] Voštanica je zvijezda neispisane strane. [...] Vrijeme voštanice jednako je tako vrijeme svijećnjaka. Uzduž njegovih plačnih kanala protječu skrivene suze. ...Voštanica koja trne, sunce je što umire."

Uspoređujući ga s plamenom, Blaise de Vigenere kaže za stablo da: "[...] pruža svoje korijenje u zemlju iz koje se hrani kao što i lumin uzima svoje hrane iz loja, voska ili ulja..." [...] Kao i drugi brodovi, brod od voska može se hraniti neiscrpnim izvorom - prozirnim morem, prečesto odrazom plavetnila ili modrine nebeske. Razliku predstavlja neobičnost i jedinstvenost takva odvažnog hranjenja.

Voltaire je svojevremeno izrekao mišljenje o (vjerskoj) podnošljivosti riječima: "[...] neka oni koji pale voštanice usred bijela dana da bi te slavili podnose one kojima je dovoljna

svjetlost tvoga sunca."³ Oduvijek je svjetlost bila božanska domena.

Vosak (franc. *cire*, engl. *wax*, tal. *cera*) ima izvedenice voskolič(ba) - keroplasta (tal. *ceroplast(ic)a*), voskolik (lat. *ceraceus*) ili voštan (lat. *cereus*). Postoji slikanje voskom i zemni vosak. Uz voštanicu se povezuje i povošteno platno, u Dalmaciji prihvaćeni izraz iz talijanskoga: *incerata*⁴ (književno bi se reklo: kabanica, ali ljudi najčešće ne pričaju književnim jezikom).

Vosak, žučkasta meka tvar, dar je pčelinje umješnosti. Postoji pečatni (obično crveni), biljni, pčelinji, postolarski i druge vrste voska; pripravljač mu je voskar, a materijal sam pridjevno je - voštan ili pak - navošten. Voštarnica (cerarija) je radionica iz koje izlaze gotove svijeće, ali i čest naziv dijelova grada nekih uzobalnih mjesta, koji također iz toga proizlazi, ali i iz uporabe svijeće. Voštilica je vrsta široke četke za pod.

Vosak se slično naziva (sa štovanjem) u mnogim jezicima (rus. *vosk*, polj. *wosk*, lit. *vaškaš*).⁵ *Cerachates* je vrsta dragog kamena boje voska.⁶

³ Voltaire, *Rasprava o toleranciji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997, str. 110.

⁴ Bogoslav Šulek, *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*, sv. II (O-Ž), Globus, Zagreb, 1990, str. 1290-1291.

⁵ *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, 12 (Vit-Ž), Jutarnji list - EPH - Novi Liber, Zagreb, 2004, str. 29.

⁶ Jozo Marević, *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*, I. sv. (A-L), Matica hrvatska, Zagreb, 2000, str. 438.

¹ Hendrik Willem van Loon, *Brodovi i njihovi putevi* (prijevod: Josip Torbarina), Mineva, Zagreb, 1937, str. 10.

² Gaston Bachelard, *Plamen voštanice*, August Cesarec, Zagreb, 1990, str. 22, 24-25, 41, 56, 103.

Vino je nekad uključivalo začine i biljke, čak i med i pčelinji vosak (poveznica s kultom medovine u neolitičkoj Europi - onoj neujedinjenoj iz mlađega kamenog doba), što je pridonosilo uopćenjem dionizijskog naučavanja u kult vegetacije. Kultu je dodavan i potiskivač učinaka pijanstva (bršljan - suprotnost vinu), fikus i šišarke.⁷

Sigilarije (sigillaria) u starom Rimu, nekoliko dana nakon saturnalijske (17. prosinca), također su predmnijevale razmjenu darova (figurice od voska, gline, metala, tijesta - tzv. sigilla).⁸ Nije slučajno što upravo tom prednovogodišnjem razdoblju pripada (zapravo, pobjedonosno kroči) i Nepobjedivo Sunce (Sol Invictus), te njegov sljednik Božić (mali Bog, umanjena).

Balzamiranje u starom Egiptu uključivalo je pčelinji vosak. Doduše, lubanje mumija iz Tebe potvrđuju umijeće balzamera koji su bili u stanju izvaditi sve živo (tad već mrtvo), uključujući mozak, ali i membrane (opne, kože) bez da ikako povrijede ili polome "most" (greben, sedlo) nosa. Katkad bi se nalazile lubanje mumija ispunjene bitumenom, lanenim (platnenim) krpama ili smolom.⁹ Poslije se vosak rabi za: vezivo boja, zaštitu slika u grobovima, kalupe u lijevanju bronce; tiskanje tekstila, a njegova uporaba poznata je u Babilonu i Asiriji. Pčelinji vosak Grcima i Rimljanima služi za izradbu puhačkih instrumenata, za brtvljenje i zaštitu materijala u brodogradnji, kiparsko poliranje, proizvodnju svijeća i oblaganje tablica za pisanje. Proizvodnja parafinskih svijeća započinje 1839., vazelina (niskotalijsna i visokotalijsna smjesa ugljikovodičnih voskova) 1871., cerezina (pročišćenik zemnog voska, tzv. ozokerita) 1875., montan-voska (iz smeđeg ugljena) krajem XIX. stoljeća, te sintetskog parafina 1935. godine. Prirodni voskovi su: pčelinji, ovčji, karnauba-vosak (od palme), kandelila-vosak (od grmolike biljke iz obiju Amerika), montan-vosak (sastavni dio bitumena i asfalta), a modificirani prirodni voskovi su parafinski i mikrokristalini. Sintetski su voskovi pak visokotalični polietilenski, niskotalični poliolefini, te razgradni poliolefini voskovi.¹⁰

Pčelinji vosak zamijenili su manje-više biljni vosak i surogati (stearin, parafin, cerezin i sl.), a bijeljenjem žutog (prirodnog) dobiva se bijeli (cera alba) vosak. Voštana plastika (grč. keros - vosak, pa zato ceroplastika) su skulptorski uradci u vosku (uz dodatak terpentina i ulja, radi oblikovanja). Kult mrtvih u starom Egiptu je poznaje. Voštane maske pokojnika izrađuju se u helenističkom razdoblju, a u rimskom portretna poprsja predaka (imagines, effigies) - svojevrstni (precizno rodbinski) uresi kućnih predvorja. Također se izrađivalo pokojnikovo tijelo u cijelosti od voska, a ponovno se rabi u dvorskom

ceremonijalu Francuske XIV. stoljeća, zatim u Veneciji i Engleskoj (sve do Nelsona). Od voska se oblikuju glava i ruke, a odjećom se prekrivao trup od pletenog šiblja. Figure za božićne jaslvice izrađuju se od voska još od srednjega vijeka, te veći i manji zavjetni darovi za crkve. Kabinet voštanih figura (npr. Mme Tussaud u Londonu, Musée Grevin u Parizu, Eden u New Yorku) vuče svoje korijenje iz baroka kad A. Benois (krajem XVII. stoljeća) dobiva povlasticu da izlaže portrete uglednih osoba¹¹ (što ne znači da su ostale neugledne). Kad već spominjemo voštanu, ne zaboravimo i na izraz "kamena plastika".

Pričica o nastanku jedara na prvotnim plovilima po moru kaže da su se ljudi koji su plovili (na "splavi") smočili zbog nevremena i(li) same kiše. Onda su uzeli komad štapa i na njemu su sušili robu. Nakon nekoga vremena uvidjeli su da (laganiji ili jači) vjetar nije ravnodušan prema njihovoj "robi", pa su iskoristili taj pogon (koji je besplatan i nije u većoj mjeri trošio ljudsku snagu). Tijekom vremena razvijalo se složenije jedrilje. Jednako kao što je brod u svojoj povijesti (najduže) bio pogonjen jedrima, tako je i svijeća voštanica bila "pogonjena" voskom, pa zasigurno predstavljaju odraz nebeskoga i sfernog.

Brod od voska koji je zaplovilo od Kaša do Maloga mula u staroj gradskoj luci 1. ožujka 2006., težine od 10,2 kg (20-30 dag metala - olova u trupu, poradi stabiliteta), izradio je g. Tonći Jonjić u veljači 2006., te ga je darovao Pomorskom muzeju u Dubrovniku 23. ožujka 2006. Voštani brod - jedrilica od voska je svijetlosmeđe boje (dužina 94 cm, visina trupa i nadgrađa 15 cm, ukupna visina - s jarbolom - 115,5 cm), na perforiranomu tamnosmeđem postolju (dim. 60 x 19,5 x 32 cm). Jarbol je tamnosmeđe boje, a dva jedra su latinska. Na središnjem dijelu izdubljene palube stoji kapetan u modromu, obujmivši kormilo. Svečano predstavljanje uprizoreno je 6. studenoga 2007. u 12 sati u nazočnosti predstavnika gradskih i županijskih vlasti. Pothvat i plovilo predloženi su za Guinnessovu knjigu svjetskih rekorda. U emisiji "Đirada-tirada" Radio Dubrovnika 14. studenoga 2007. (18 -18,45 sati) g. Tonći Jonjić iz Dubrovnika govorio je o svojem životnom putu i nastanku te u svjetskim razmjerima originalne ideje o voštanom brodu koji sad upotpunjuje stalni postav dubrovačkoga Pomorskog muzeja kao novi izložak, te ostvarenju originalne zamisli o izvornomu dubrovačkom suveniru - umanjenom (polu)modelu karake od voska koja već sada resi izloge dubrovačkih suvenirnica, a i privatnih kućnih prostora.

Rukopis primljen: 22. 1. 2008.

⁷ Izvor: Internet, Wikipedija. Dioniz, Dionizijski misterij

⁸ *Historia Augusta* (Elije Sparcijan - Julije Kapitolin - Vulkacije Galikan - Elije Lampridije - Trebelije Polion - Flavije Vopisko iz Sirakuze), Antibarbarus, Zagreb, 1994, str. 37 (bilj. 94).

⁹ Ernest A. Wallis Budge, *The Mummy, Funereal Rites & Customs in Ancient Egypt*, Senate Press, London, 1995, str. 183.

¹⁰ *Tehnička enciklopedija*, 13 (Ter-Z), Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1997, str. 562-566.

¹¹ *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, 7 (Sind-Žv), JLZ, Zagreb, 1964, str. 692.